

ERGASH MASOFAYEV REJISSURASI

Annotatsiya. Maqolada o'zbek rejissura san'ati rivojiga o'ziga xos hissa qo'shgan Ergash Masofayevning ijodiy faoliyati va "Diydor" teatrini tashkil etilishidagi o'rni haqida so'z boradi. Shuningdek, rejissyorning respublika teatrlaridagi ijodiy mehnat faoliyati va o'ziga xos uslubiyati tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: teatr, rejissyor, aktyor, dramaturg, rassom, spektakl, talqin, badiiy yaxlitlik, kompozitor, chiroq ustasi.

Аннотация. В статье рассматривается творческая деятельность Эргаша Масофаева, внесшего особый вклад в развитие узбекского режиссёрского искусства и его роль в организации театра «Дийдор». Кроме того, анализируется творческая работа режиссера в театрах Республики и его уникальная методика.

Ключевые слова: театр, режиссёр, актёр, драматург, художник, спектакль, интерпретация, художественная целостность, композитор, фонарщик.

Abstract. The article discusses the creative activity of Ergash Masafayev, who made a special contribution to the development of the Uzbek directing art and his role in the organization of the theater "Diydor". In addition, the director's creative work in the theaters of the Republic and his unique methodology are analyzed.

Keywords: theater, director, actor, playwright, artist, performance, interpretation, artistic integrity, composer, lamplighter.

Teatr – sintetik san'at turi hisoblanib, unda dramaturg, rejissyor, aktyor, liboslar bo'yicha rassom, ssenograf, kompozitor, boymaster, baletmeyst, chiroq ustasi hamda grimyor hamkorlikda o'z ijodiy faoliyatini olib boradi. Ular hamkorlikda yaratgan spektakl alohida tomosha turi hisoblanib, tomoshabinlarning hissiyotlarini qo'zg'atishga, ularni sodir bo'layotgan voqea yuzasidan o'ylantirishga, ruhiy va ma'naviy jihatdan ozuqa olishiga qaratilgan. Shuning uchun teatr o'zining ko'p qirrali ijodi bilan bir spektaklda ko'plab san'at turlarini o'z ichiga qamrab oladigan badiiy qudratga egaligiga nisbatan sintetik tomosha turi deb hisoblangan va bu jarayonga rejissyor rahbarlik qilgan.

Milliy teatr san'ati rejissurasida o'ziga xos ijodiy faoliyat yuritgan Ergash Masofayevning sarmahsul va mashaqqatli izlanishlarini uning o'zbek teatr san'ati rivojiga qo'shgan ulkan hissasini hamda o'ziga xos uslubiyatini alohida o'rganish lozim. Buning uchun avvalo, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan yoshlar murabbiysi, professor Jo'ra Mahmudov qalamiga mansub bo'lgan "Ergash Masofayev – iste'dodlarni kashf qilib" nomli kitobini o'qishga kirishdik.

Ergash Masofayev katta teatrga ilk qadamini

talabalik davridayoq qo'yib, Xorazm viloyati Ogahiy nomidagi ijodiy jamoaga S.Saidumarovning "Zafar va Zarrina" nomli asari asosida sahnalashtirgan

“Diplom spektakli” bilan boshlagan ekan. Teatr san'ati shaydosi bo'lgan keyinchalik yetakchiga aylangan rejissyor ijodiy faoliyati davomida 40 dan ortiq turli janr va shakldagi spektakllarni sahnalashtirgan. Ular orasida shov-shuvlarga sabab bo'lgan “Birinci bo'sa” spektakli bo'lib, u 500 martadan ko'proq o'ynalib, uzoq yillar davomida teatr repertuaridan joy egallaganligiga amin bo'ldik.

Kitob muallifi ular qatorida rejissyorning 1 yoki 2 marta qo'yilgandan so'ng qayta eslanmagan spektakllari ham mavjudligini ta'kidlaydi. Lekin Ergash Masofayev har bir spektakl ustida oylab ijod qilganligini va o'z kasbiga juda mas'uliyat bilan qaraganligini ijodiy jamoadan ham xuddi shunday munosabat va temir intizomni talab qilganligi hurmat bilan ta'riflangan. Ergash Masofayev shaxsiga to'xtalgan muallif, bu inson iqtidorli, izlanuvchan rejissyorligi, u o'zi ishlab, ijod qilayotgan teatr uchun jonini fido qiluvchi, tinimsiz mehnat qiladigan, yangilik izlashdan charchamaydigan, hali hech kim kashf qilmagan shakllarni topishga harakat qilganligini alohida ta'kidlaydi. Yosh rejissyorlarga o'rnak bo'lgan *“Rejissyor faoliyatidagi muhim jihatlardan biri shu ediki”,* – deb alohida to'xtaladi – *“U har bir aktyor bilan individual ishlar, ulardagi mavjud qobiliyatlarni ochishni o'zining vazifasi deb bilar edi. Bu tanlagan yo'li orqali rejissyor mahoratli aktyorlar jamoasini shakllantirishga erishdi va ko'plab yosh aktyor hamda aktrisalarni kashf etdi. Haqiqatdan ham, rejissyor izlanuvchan ijodkor sifatida aktyorlarning tasavvuri va fantaziyasini maqsadga muvofiq ishga tushirishga qodir bo'lgan tilsimni qidirishdan charchamadi. Aktyor qalbiga eng qisqa va oson eltuvchi yo'lni umr bo'yi qidirib o'tdi. Shuning uchun hamisha “Teatr – tomoshabin uchun” degan oliy maqsad bilan yashadi”,* – deydi Jo'ra Mahmudov [1, 12-b].

O'z davrida yosh ijodkorlar hisoblangan aktyorlar bugun el orasida mashhur shaxslardir. Masalan: O'zbekiston xalq artistlari – Shirin Azizova, Malika Ibrohimova, Murod Rajabov, Aziza Begmatova; O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artistlar – To'g'on Rejemetov, Dono Boboxonova, Madina Mahmudova, Noila Toshkenboyeva, Turdibek Sodiqov, Jumadullo Rametov, Isamat Ergashev, Farhod Aminov; teatr va kino artistlari – Asror Toshkenboyev, Noila Toshkenboyeva, Xayidali Nizomiddinov, Adolat Kimsanova, Mirpo'lat Mirkamolovlardir.

Rejissyorning aktyorlar bilan individual ishlab, asarda personaj xarakteriga mos qirrasini ixtiro qila bilishi, har bir spektakllarning muvaffaqiyatli chiqishiga xizmat qilgan. Aktrisa Aziza Begmatovaning bu masalaga munosabatini fikrimizni isboti sifatida keltiramiz – “Rejissyor

Ergash Masofayevdan minnatdorman. Chunki, mashhur spektaklni qobiliyatli rejissyor yaratadi, olqishlarga esa biz aktyorlar sazovor bo'lamiz. Rejissyor pardaning ortida qolib ketadi. Agar spektakl yomon chiqib qolgudek bo'lsa, biz artistlar parda ortiga o'tib, hamma aybni rejissyorga to'nkaymiz. Achchiq gaplarni biz uchun ham rejissyor eshitadi. Ergash akaning bag'ri keng professional rejissyor ekanligiga spektaklning muvaffaqiyatsizlikdagi yukini o'z zimmasiga olganda tan berganman. Men – Aziza Begmatovani aktrisa sifatida rejissyor Ergash Masofayev kashf qilgan, desam sira mubolag'a bo'lmaydi” [1, 16-b].

Ergash Masofayev repetitsiya jarayonida aktyorlarning sahnadagi harakatlarini dramatik va psixologik jihatdan kuchaytirishga alohida e'tibor bergan. Asardagi berilgan shart-sharoitdan kelib chiqib, har bir obrazning ichki dunyosini ochib aktyor sahnada personajning qanday hissiyotlarini ko'rsatishi lozimligini o'ziga xos tarzda amalga oshirgan. Chunki, har bir aktyorning sahnadagi ijrosi va uning obraz yaratish jarayoni bevosita rejissyorning asar talqiniga yondashuviga bog'liq. Rejissyor talqini nafaqat o'ziga xos sahna qahramonlari xarakterini yaratadi, balki butun spektaklning dramatik va estetik tuzilishini badiiy yaxlitlikka olib keladi.

O'ziga xos ijodiy uslubga ega rejissyor aktyor bilan rol ustida ishlashda avvalo, u ijro qiladigan xarakterga oid psixologik va dramatik jihatlarni aniqlab olishga yordam beradi. Shundagina har bir rol, faqat tashqi ko'rinish, grimm va kastyumlar orqali emas, balki ichki tuyg'ular, kechinmalar va qahramonning ichki tug'yonlarini ham qamrab oladi.

Ergash Masofayev sahnalashtirgan spektakllarning muvaffaqiyatli chiqishi uchun faqat bir aktyorning, ya'ni bosh qahramonning ijrosi yetarli emas edi, balki sahnadagi barcha personajlarning maqsadga muvofiq qurilgan o'zaro munosabatlari ham muhim hisoblanganidadir. Jonli ijro talabgori bo'lgan rejissyor aktyorlarni bir-birlarini eshitishga, bir-birlarining xarakterini baholashga, sahnada tug'ilgan his-tuyg'ularini to'g'ri qabul qilishga o'rgatadi. Shuningdek, sahnaviy o'zaro maqsadni aloqalar, muloqot jarayonida yuzaga keladigan jonli to'qnashuvlar, hissiy ziddiyatlar va o'zgarishlar o'zaro munosabatlarni to'g'ri qabul qilishga, berilgan shart-sharoitlarni to'liq tasavvur qilishga imkon beradi. Natijada aktyorni sahnadagi erkin va jonli muloqotida, uning ichki dunyosini, hissiy holati va rolga bog'liq bo'lgan kuchli emotsional tuyg'ulari to'g'ri o'zlashtirilishiga asos bo'ladi.

Aktyorning jonli muloqotiga qurilgan, rejissyor Ergash Masofayev sahnalashtirgan spektakllar, o'zining ma'naviy mazmuni, g'oyaviyligi, badiiyligi, talqindagi o'ziga xosligi hamda badiiy yaxlitligi

bilan ajralib turadi. Sababi, har bir kartina, personaj xarakteri, aktyorlar ijrosi, sahnaviy kompozitsiyani anglashga ko'maklashayotgan chiroq, musiqa, shovqin, texnika, jihozlar o'ziga xos tarzda bu maqsadni yorqinroq ifodalashga yordam beradi hamda inson ruhiyatiga ta'sir qilishga intiladi.

Mashhur rejissyor faoliyatini o'rganishga zarurat paydo bo'lishiga sabab, uning izlanishlari yoshlarni tarbiyalashga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Uning ijodiy uslubi yillar davomida, davr taqozosi bilan faoliyat yuritgan teatrlarida o'z aksini namoyon etdi. O'ta talabchan rejissyor faoliyati davomida quyidagi teatrlarda ijod qilgan. Bular: Toshkentdagi Yosh gvardiya; Yo'ldosh Ohunboboyev nomidagi Yosh tomoshabinlar teatri; Tojikiston Respublikasi Dushanbe yoshlar teatri; Jizzax viloyat musiqali teatri; Qarshi viloyat musiqali teatri; "Ilhom" teatr studiyasi edi. Rejissyorning eng so'nggi ijod qilgan maskani "Diydor" yoshlar eksperimental teatr studiyasi bo'lgan. Avvaliga, bu teatr "Parvoz" nomi ostida tashkil etilgan. Ushbu teatrning bosh rejissyori va badiiy rahbari Ergash Masofayev edi.

Rejissyorning bu teatrdan sahnalashtirgan ilk spektakli Maksim Karimovning muallifligidagi "Diydor" nomli asari bo'lgan. Yangi teatr ochgan rejissyorning ilk sahnalashtirgan spektakli ham "Diydor" deb atalib, u yosh tomoshabinlar o'rtasida mashhurlikka erishib, mutaxassislarning e'tirofiga sazovor bo'lgan. Bu sahna asari o'spirin yoshlar hayotidagi muammoli vaziyatlarni ochib berishga qaratilgan bo'lib, unda ikkinchi jahon urushi yillaridagi qiyinchiliklar, insonlar dardi ochib beriladi.

Shu o'rinda Jo'ra Mahmudovning fikrlari o'rinli – "Diydor" pyesasida urushdan keyingi jamiyat hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar jarayoni drama voqealariga asos qilib olinadi. Asarda urush jarohatlaridan aziyat chekkan insonlarning taqdiri, urush vabosi tufayli vayron bo'lgan oilani, hamda vatanni tiklash muammosi ko'tarilgan. Bu tiklanish, vatanparvarlik his-tuyg'ulari, sadoqat va hiyonat, odamiylik, ota va farzandlik burchi kabi tushunchalar orqali ochib beriladi. Spektaklning rejissyorlik badiiy talqinida poetika, ko'tarinki ruh, shukuhli holatlar, masrurlik kabi hissiyotlar yetakchi o'rin egalladi" [1, 24-b].

Ergash Masofayev o'zbek teatr san'atini rivojlanishida o'zining o'rniga ega rejissyorlardan

biridir. 1967-yili Akademik Xamza teatri yangi binoga ko'chganligi sabab, ilk marotaba teatr binosida yangi teatr ochadi. Yoshlar tarbiyasi kelajak uchun tayanch deb bilgan ijodkor 1968-yilda "Yosh gvardiya" nomli teatr ochadi va bosh rejissyor etib tayinlanadi. Bu teatrdan sahnalashtirgan spektakllarda rejissyor inson ruhiyatini chuqur tahlil qilib, jamiyatdagi muhim ijtimoiy va ma'naviy masalalarni hal qilishga intiladi. Milliy teatr san'atini yanada jonlantirish, repertuarni zamonaviylik va ma'naviy qadriyatlar bilan to'ldirish maqsadida, u o'z spektakllari talqinini yangi uslublar bilan boyitib, jamiyatdagi mavjud ijtimoiy muammolarni ochib berishga harakat qilgan.

Ergash Masofayev xizmat qilgan barcha teatrlarida sahnalashtirgan va namuna darajasiga ko'tarilgan spektakllarda o'zining badiiy didini va estetik tuyg'usini yuqori saviyada namoyon etgan. Demak, u rejissyorlik faoliyatida sahna dizayni, yoritish tizimi, kastyum, musiqa, grimm kabi badiiy ifoda elementlarini birlashtirgan va tomoshabinni asar voqeasiga to'liq jalb qilishga harakat qilgan.

Sahnada aktyorlar tomonidan bajarilayotgan maqsadli xatti-harakatlarining mantiqiy, uzviy ketma-ketlikda bo'lishini, personajlarning o'zaro munosabatini, dekoratsiyalar va yoritish tizimi orqali spektakllarda ijtimoiy masalalarni juda nozik did bilan ochib bergan. Sababi, ijodkor teatrni jamiyatdagi o'zgarishlarni aks ettirishdagi, odamlar o'rtasidagi munosabatlarni namoyish qilishdagi, inson xarakteri haqida tasavvur uyg'otishdagi badiiy vosita deb bilgan. Natijada uning teatr san'ati rivojiga qo'shgan hissasi, sahnaning badiiy qudrati tomoshabinni, g'oyaviy va ma'naviy jihatdan ta'sirlantiruvchi, mafkuraviy tomondan yuksaltiruvchi tomosha turi deb bilganligida edi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Ergash Masofayev rejissurasi, sahnalashtirgan spektakllari, o'zbek teatrining rivojlantirishidagi tarixiy bosqich edi. Uning ijodi teatrni jamiyatdagi ijtimoiy va ma'naviy o'zgarishlarini aks ettirish vositasi sifatida namunaga aylandi. Shuning uchun mashhur rejissyor sahnalashtirgan asarlari badiiylikka, estetik tuyg'ularga, psixologik kechinmalar badiiyligi hamda ijtimoiy masalalarga qaratilganligi bilan tomoshabinlarni o'ylantirganligi va chuqur hissiyotlar uyg'ota olganligi bilan ahamiyatli.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudov J. Ergash Masofayev – iste'dodlarni kashf qilib. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.
2. Mahmudov J. O'zbek teatr rejissurasining shakllanish jarayoni. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
3. Karimov M. Zamonaviy o'zbek teatrida rejissyorlik talqinlari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
4. To'xtasinov M. O'zbek teatrida rejissyorlik maktablari evolyutsiyasi. – Toshkent: O'zDSMI, 2021.